

NAKNADA ŠTETE ŽRTVAMA RATNIH ZLOČINA U CRNOJ GORI

Tea Gorjanc Prelević

Akcija za ljudska prava

Podgorica, 2016

NAKNADA ŠTETE ŽRTVAMA RATNIH ZLOČINA U CRNOJ GORI

Izdavač
Akcija za ljudska prava
Ulica Slobode 74/II, 81 000 Podgorica, 81000 Podgorica,
Crna Gora
Tel: 020/232 348, 232 358; Fax: 020/232 122
hra@t-com.me
www.hraction.org

Za izdavača
Tea Gorjanc Prelević

Uredila
Tea Gorjanc Prelević

Ovaj izvještaj je pripremljen u okviru projekta “Suzbijanje nekažnjivosti za ratne zločine i praćenje procesa reparacija u Crnoj Gori”, koji NVO Akcija za ljudska prava sprovodi uz podršku Ambasade Sjedinjenih Američkih država u Crnoj Gori.

Njegov sadržaj je isključiva odgovornost Akcije za ljudska prava i ni u kom pogledu ne odražava stavove i mišljenja donatora.

SADRŽAJ

Uvod	4
I Sažetak izvještaja	5
II Zaključak i preporuka	11
III Pojedinačni slučajevi	12
III.1. Morinj	12
III.2. Bukovica	16
III.3 Deportacija izbjeglica	19
III.4 Štrpci	21
III.5 Kaluđerski laz	23
III.6 Slučaj Murino	24

Uvod

Obaveza države da obešteti žrtve ratnih zločina i kršenja ljudskih prava je međunarodni pravni standard.

U tom smislu je posebno važna Rezolucija Generalne Skupštine UN iz 2006. godine *Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava*¹, koja je utemeljena u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i humanitarnom pravu koji obavezuju Crnu Goru.² U poglavlju IX ove rezolucije, pod naslovom *Reparacije za pretrpljenu štetu*, definiše se cilj reparacija kao "ostvarivanje pravde putem obeštećenja za teška kršenja međunarodnog prava ljudskih prava ili ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava".³ Državama se nalaže da obezbijede odgovarajuće, djelotvorne i blagovremene reparacije za žrtve radnji ili propusta koji se mogu pripisati državi.⁴ Status žrtve se stiče bez obzira na to da li je učinilac krivičnog djela identifikovan, uhvaćen, optužen ili osuđen.⁵ Ovaj poslednji stav je posebno značajan za Crnu Goru u kojoj su ratni zločini pretežno neuspješno procesuirani – iako su žrtve uglavnom nesporne, počinioci po pravilu nisu kažnjeni.

¹ *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, Adopted and proclaimed by General Assembly resolution 60/147 of 16 December 2005. Prevod: <http://www.prelevic.com/Documents/Osnovna%20nacela%20reparacije%20GA%20UN%2016%2012%202005.pdf>.

² Rezolucija je zasnovana članu 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71), čl. 6 Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (*Sl. list FNRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/1967), čl. 14 Konvencije protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 9/91), čl. 39 Konvencije o pravima djeteta (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i 2/97 i *Sl. list SRJ*, br. 7/02), čl. 13 Evropske konvencije o ljudskim pravima (*Sl. list SCG – Međunarodni ugovori*, 9/2003), čl. 3 Haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu od 18. oktobra 1907. (IV Haška konvencija), čl. 91 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba od 8. juna 1977 (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori* 16/1978), i čl. 68 i 75 Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda (*Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 5/2001, koji propisuju pravo na djelotvorni pravni lijek (Osnovna načela i smjernice, *op. cit*, preambula).

³ *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, *op.cit*, tačka 15. Dodatno se, u vidu sveobuhvatnih reparacija, od država zahtijeva da uspostave nacionalne programe obeštećenja i druge vrste pomoći žrtvama, da obezbijede odgovarajući mehanizam za izvršenje odluka o reparacijama, da žrtvama obezbijede potpunu i djelotvornu reparaciju koja uključuje restituciju, naknadu štete, rehabilitaciju, zadovoljenje i garancije protiv ponavljanja povreda (tač. 15-23).

⁴ *Op.cit*, tačka 15. U Deklaraciji UN o osnovnim pravima žrtava krivičnih djela i zloupotreba vlasti iz 1985. godine, navodi se da žrtva treba da dobije naknadu štete kada je do kršenja nacionalnog krivičnog zakona došlo od strane državnih službenika ili drugih lica u vršenju službe ili kvazi-službenih ovlašćenja (<http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>).

⁵ *Op.cit*, tačka 9. Žrtvom se smatraju, kada je to primjereno i u skladu s domaćim pravom, i članovi uže porodice i štićenici neposredne žrtve i lica koja su pretrpjela štetu u nastojanju da pomognu žrtvama u nevolji i spriječe njihovu viktimizaciju (tačka 8).

Najrelevantnije međunarodne institucije su u kontinuitetu upozoravale Crnu Goru na obavezu da obezbijedi reparacije za žrtve ratnih zločina. Na ovo pitanje su, između ostalih, skrenuli pažnju: Savjet Evrope, prilikom prijema Crne Gore u tu organizaciju⁶, Komitet protiv torture⁷ i Komitet za ljudska prava⁸ prilikom razmatranja izvještaja Crne Gore, Ujedinjene nacije u okviru procedure Univerzalnog periodičnog pregleda (UPR)⁹, Evropska komisija¹⁰, Amnesty International¹¹ i dr.

I Sažetak izvještaja

Snažan pozitivni međunarodni uticaj, kao i zalaganje domaćih advokata, NVO i medija, doveo je u poslednjih deset godina do promjene stavova Vlade i sudova u Crnoj Gori po pitanju obeštećenja žrtava ratnih zločina. Od potpunog ignorisanja i nastavka viktimizacije žrtava stiglo se do prihvatanja reparacija kao opšteprihvaćenog standarda. Međutim, istovremeno su u praksi nastali i mnogi problemi koji su žrtvama izuzetno otežali ili onemogućili pristup pravdi. Od tih problema se izdvajaju:

- neujednačen pristup poravnanju države sa žrtvama zločina;
- neujednačena sudska praksa u pogledu procjene visine nematerijalne štete;

⁶ "Potrebno je preduzeti sve neophodne korake u cilju obezbjeđivanja stalnog, sigurnog i održivog povratka izbjeglica i raseljenih lica, kao i osiguranja naknade štete za porodice izbjeglica koje su pretrpjele kršenje ljudskih prava", *Accession of the Republic of Montenegro to the Council of Europe, Council of Europe-Political Affairs Committee*, 2007, tačka 19.4.2, prev. HRA.

⁷ "Komitet je duboko zabrinut u pogledu nekažnjivosti koju uživaju počinioci ratnih zločina u skladu sa međunarodnim pravom, u vezi odsustva pravosnažnih osuđujućih presuda u postupcima pred domaćim sudovima. U pogledu četiri slučaja ratnih zločina, Kaluđerski laz, Morinj, Deportacije muslimana i Bukovica, postoji zabrinutost da sudovi nisu u potpunosti primijenili unutrašnje krivično pravo u skladu sa relevantnim međunarodnim pravnim standardima. Komitet izražava zabrinutost da većini žrtava ratnih zločina u Crnoj Gori još uvijek nije obezbijeđeno pravo na naknadu štete ... Država treba da intenzivira svoje napore u cilju borbe protiv nekažnjivosti za ratne zločine kroz: ... c) Osiguranje pristupa pravdi i naknadama štete za žrtve, u skladu sa Generalnim lomentarom br. 3 Komiteta u vezi sa implementacijom člana 14 od strane država potpisnica (*Concluding observations on the second periodic report on Montenegro*, Committee Against Torture, 17.06.2014, tač. 13, prev. HRA).

⁸ "Komitet sa zabrinutošću primjećuje teškoće kojima su izložene osobe koje pokušavaju da dobiju reparacije od države zbog kršenja ljudskih prava, pogotovo ratnih zločina... Država mora da obezbijedi da sve žrtve i njihove porodice, uključujući žrtve psihičke torture, dobiju odgovarajuće reparacije za kršenje ljudskih prava, kao što su rehabilitacija, pravično i odgovarajuće obeštećenje i pristup programima socijalne pomoći" (*Concluding observations on the initial report of Montenegro*, Human Rights Committee, CCPR/C/MNE/CO/1, 21.11.2014, tačka 6, prev. HRA).

⁹ "119.13. Garantujte pravo žrtava na istinu, pravdu, reparacije i spriječavanje ponavljanja zločina, preduzimanjem svih neophodnih mjera da se zaustavi nekažnjivost i privedu pravdi svi pretpostavljeni počinioci u skladu s međunarodnim standardima (Švajcarska); 118.11. Preduzmite neophodne mjere da se sudi svima koji su navodno počinili ratne zločine i da žrtve dobiju pravično zadovoljenje (Španija)..." Report of the Working Group on the Universal Periodic Review – Montenegro, UN General Assembly, Human Rights Council, A/HRC/23/12, 21.3.2013, prev. HRA.

¹⁰ "Potrebno je da Crna Gora obezbijedi da žrtve ratnih zločina imaju pristup pravdi i naknadi štete" Montenegro 2015 Report, *European Commission*, br. SWD (2015) 2010 final, Brussels 10.11.2015, str. 52, prev. HRA.

¹¹ Amnesty International, Montenegro: *The right to redress and reparation for the families of the "disappeared"*, EUR 66/001/2006 (<http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR66/001/2006/en>)

- isticanje prigovora zastarjelosti potraživanja od strane države i restriktivno tumačenje roka za nastupanje zastarjelosti od strane sudova;
- prekid postupaka za obeštećenje zbog vođenja krivičnih postupaka, pri čemu onda neuspješno krivično procesuiranje ratnih zločina onemogućava i obeštećenje žrtava.

Uz sve to, protok vremena je neumoljiv - posle dvije decenije od zločina, mnogi koji su pokrenuli parnične postupke za naknadu štete su u međuvremenu preminuli, ne dočekavši njihovo okončanje.

S jedne strane, načelno posmatrano, postoje pretežno uspješni postupci obeštećenja u vidu poravnanja države sa žrtvama ratnog zločina protiv izbjeglica (tzv. Deportacije izbjeglica), i sudskih postupaka koje su vodili zarobljenici iz vojnog logora Morinj i srodnici otetih putnika iz voza u stanici Štrpci. S druge strane, bez uspjeha su ostali postupci koje su vodili oštećeni zločinima u Bukovici¹², Kaluđerskom laz¹³, i napadu NATO alijanse na Murino.¹⁴ Njihovi tužbeni zahtjevi su svi odbijeni zbog navodne zastarjelosti njihovih potraživanja.

Poravnanje države sa žrtvama zločina protiv bosansko-hercegovačkih izbjeglica ("Deportacija izbjeglica"), do koga je došlo u decembru 2008. godine, posle četvorogodišnjih suđenja po tužbama za naknadu štete, predstavlja primjer dobre prakse obezbjeđenja reparacija za žrtve od regionalnog i šireg značaja.¹⁵ Nažalost, ovaj primjer nije ponovljen u Crnoj Gori. Posle poravnanja, vođeni su sudski postupci u kojima druge žrtve istog zločina ili nisu obeštećene, ili nisu obeštećene istim iznosima koji su postignuti poravnanjem.¹⁶

Neujednačena sudska praksa u vidu dosuđivanja drastično različitih iznosa osobama u istoj situaciji, posebno je došla do izražaja u postupcima koje su pokrenuli nekadašnji zarobljenici vojnog logora Morinj. Nekima od njih pravosnažno dosuđeni iznosi naknade štete zbog neosnovanog lišavanja slobode u logoru za isto vreme i u istim uslovima razlikuju se i preko tri puta, i čak su po dva puta niži od iznosa koji su predviđeni za neosnovani boravak u zatvoru u mirnodopskim uslovima.

Iz izvještaja Vlade o primjeni Akcionog plana za poglavlje 23 u pregovorima o pridruživanju Evropskoj uniji, vidi se da su u drugoj polovini 2015. godine, crnogorski sudovi radili na 133 predmeta za obeštećenje žrtava ratnih zločina.¹⁷ Na kraju prve polovine 2016. godine, postupak je vođen u 43 predmeta, pravosnažno je

¹² Samo jedan postupak, pokrenut još devedesetih godina zbog uništene imovine okončan je pravosnažno i dosuđena je naknada. Svi ostali su odbijeni zbog zastarelosti. Vidi III.2.

¹³ U ovom slučaju jednom presudom je pravosnažno dosuđeno obeštećenje, i ta presuda je izvršena, da bi je naknadno ukinuo Vrhovni sud Crne Gore, vidi III.5.

¹⁴ Kao u slučaju Kaluđerski laz, i u slučaju Murino se takođe dogodilo da je jedina pravosnažna presuda kojom je dosuđeno obeštećenje i izvršena, a da je zatim ukinuo Vrhovni sud, vidi III.6.

¹⁵ Detaljnije u dijelu III.3.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Polugodišnji Izvještaj o primjeni Akcionog plana za Poglavlje 23-Pravosuđe i temeljna prava, Vlada Crne Gore, 30.12.2015.

postalo 110 odluka kojima su usvojeni tužbeni zahtjevi i kojima je ukupno dosuđeno je 1.097.445,84 €.¹⁸

Statistika ne pokazuje da se svi postupci koji su bili u toku i u kojima je u 2015. i 2016. godini pravosnažno dosuđena naknada štete, osim tri, odnose na tužbe oštećenih zarobljenika vojnog logora Morinj, koje su povezane s jedinim krivičnim postupkom za ratne zločine koji je u poslednjih 13 godina u Crnoj Gori okončan osuđujućom presudom.¹⁹ Tri izuzetka su poslednji od deset postupaka koji su posle poravnjanja vođeni po tužbama oštećenih deportacijom izbjeglica i dva predmeta iz slučaja Murino, koji se još uvijek nalaze u postupku po žalbi.

Jedino u slučaju Morinj, u kome je izvršenje ratnog zločina potvrđeno pravosnažnom presudom, nije bilo sporno pitanje zastarjelosti tužbenih zahtjeva žrtava. U ostalim slučajevima, tužbeni zahtjevi žrtava koji su podnijeti posle isteka opšteg roka zastarjelosti od pet godina od nastanka štete, listom su prekinuti ili i odbijeni. Razlog je stav Vrhovnog suda da se ne primjenjuje privilegovani rok zastarjelosti, koji važi u slučaju kada je šteta nastala kao posljedica izvršenja krivičnog djela, u svim onim slučajevima u kojima sud u krivičnom postupku nije utvrdio postojanje krivičnog djela.²⁰ Kako su krivični postupci za "deportaciju" izbjeglica, Bukovicu i Kaluđerski laz okončani oslobađajućim presudama, u kojima nije utvrđeno da je ono što se žrtvama dogodilo bilo ratni zločin, uprkos kritikama međunarodnih eksperata²¹, zatvorena su vrata za obeštećenje svima koji tužbe nisu podnijeli u redovnom roku. Isto su doživjele i žrtve NATO intervencije u mjestu Murino, jer u tom slučaju nikakav krivični postupak nije ni vođen.²²

U redovnom toku stvari, opšti rok zastarelosti od tri godine od saznanja za štetu i onoga ko je štetu učinio, a posle pet godina od nastanka štete u svakom slučaju²³, ima

¹⁸ Akcioni plan za poglavlje 23-pravosuđe i temeljna prava, Polugodišnji izvještaj januar-jun 2016, Vlada Crne Gore, 2016, str. 38.

¹⁹ Presuda Apelacionog suda Kž – S br. 44/13 od 27.2.2014, kojom je potvrđena presuda Višeg suda u Podgorici Ks.br.19/12 od 31.7.2013. Prethodno je u Crnoj Gori 2004. godine pravosnažno osuđen jedini okrivljeni za zločin u Štrpcima (Bosna i Hercegovina), Nebojša Ranisavljević, a 1994. godine petorica (četvorica u odsustvu) za ubistvo porodice Klapuh na sjeveru Crne Gore.

²⁰ Pravni stav, Građansko odjeljenje Vrhovnog suda Crne Gore, 25.11.2011. godine, Bilten Vrhovnog suda 2/2011 (<http://sudovi.me/podaci/vrhs/dokumenta/642.pdf>).

²¹ Mauricio Salustro, međunarodni tužilac i sudija koga je angažovala Evropska komisija u izvještaju pod naslovom "Peer Based Assessment Mission to Montenegro on Domestic Handling of War Crimes", koji nije zvanično objavljen. Dnevni list *Vijesti* je objavio izvode iz ovog izvještaja u dva izdanja "Crnogorske vlasti je trebalo optužiti kao saučesnike ili bar pomagače", 17.12.2014, i "Salustro: Pazili ste mučitelje jer su porodični ljudi", 18.12.2014, a Delegacija Evropske unije u Podgorici te tekstove nije demantovala. Takođe vidi Komitet protiv mučenja (*Concluding observations on the second periodic report on Montenegro*, Committee Against Torture, 17.06.2014, tač. 13), Komitet za ljudska prava (*Concluding observations on the initial report of Montenegro*, Human Rights Committee, CCPR/C/MNE/CO/1, 21.11.2014, tač. 9).

²² Radi se o slučaju u kome država nije upozorila stanovništvo na predstojeći napad NATO alijanse. Vrhovni sud Crne Gore je ponovio stav da parnični sud ne može da utvrdi da li je tu bilo krivičnog djela za potrebe primjene privilegovanog roka zastarjelosti, pa pošto krivični postupak nije ni vođen, našao je da je potraživanje naknade štete zastarjelo u roku od tri godine (Rev. 956/13, od 1.11.2013, str. 3)

²³ Čl. 376 Zakon o obligacionim odnosima.

smisla kao kazna za "nemarnog" povjerioca.²⁴ Taj rok je zasnovan na razumnoj pretpostavci da oštećeni u periodu od nekoliko godina mogu blagovremeno da se organizuju da zahtjevaju naknadu, a vodi pravnoj sigurnosti i sprečava pretjerano opterećenje sudova. Međutim, u slučaju kada šteta nastane kao posljedica krivičnog djela, a posebno kao posljedica ratnih zločina, oružanih sukoba i trajnijih neprijateljstava, insistiranje na redovnom roku zastarjelosti je nepravedno. O tome govori i pomenuta rezolucija UN, u kojoj se države upozoravaju da pravila o zastarjelosti građanskopravnih tužbi ne treba da budu previše restriktivna za žrtve, kao i da status i prava žrtava ne treba da zavise od toga da li je učinilac zločina identifikovan ili osuđen.²⁵

Zakon sam po sebi nije restriktivan u Crnoj Gori, već njegovo tumačenje od strane Vrhovnog suda, koji je posljednjih godina zauzeo krajnje restriktivan stav u pogledu tumačenja roka zastarjelosti na štetu žrtava.

Zakon o obligacionim odnosima propisuje da kada je šteta uzrokovana krivičnim djelom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarjelosti, zahtjev za naknadu štete prema odgovornom licu zastarijeva kad istekne vrijeme određeno za zastarjelost krivičnog gonjenja.²⁶ Zakon o parničnom postupku (ZPP)²⁷ daje pravo sudu da u parnici riješi prethodno pitanje o kome još nije odlučio sud ili drugi nadležni organ (čl. 14). Nije propisano da prethodno pitanje ne može da bude pitanje da li je šteta nastala kao posljedica krivičnog djela za potrebe primjene privilegovanog roka zastarjelosti.²⁸ U pogledu postojanja krivičnog djela i krivične odgovornosti, parnični sud je vezan samo pravosnažnom presudom kojom se optuženi oglašava krivim (ZPP čl. 15). To znači da kada krivični sud utvrdi da je neko lice izvršilo krivično djelo i da je za to krivično odgovorno, parnični sud onda mora to lice smatrati odgovornim i za štetu koja je nastala kao posljedica izvršenja krivičnog djela. A ako krivični sud ne utvrdi krivicu okrivljenog za krivično djelo koje mu je stavljeno na teret, parnični sud svejedno može da utvrdi njegovu odgovornost za štetu, odnosno, može utvrditi odgovornost lica koje za njegove radnje odgovara (kao što su roditelj maloljetnika, poslodavac, država) i da njih obaveže na nadoknadu štete.

Prema tome, ZPP sam po sebi ne zabranjuje parničnom sudu da utvrdi postojanje krivičnog djela za potrebe primjene privilegovanog roka zastarjelosti. I Vrhovni sud Crne Gore je ranije imao takav pristup. U jednoj presudi iz 2001. godine je

²⁴ Vidi tekst *Zastarelost potraživanja*, Mirjana Stojanović, 6.1.2013, dostupno na: http://www.paragraf.rs/100pitanja/ugovori/zastarelost_potrazivanja.html

²⁵ Rezolucija Generalne Skupštine UN iz 2006. godine *Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava*, op.cit, tač. 7 i 8.

²⁶ Čl. 386 Zakona o obligacionim odnosima, (Sl. list CG, br. 47/2008). Prethodno je isto bilo propisano čl. 377 Zakona o obligacionim odnosima (Sl. list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 57/89 i Sl. list SRJ, br. 31/93).

²⁷ Objavljen u "Službenom listu RCG", br. 22/2004, 28/2005 - Odluka US RCG, 76/2006 i "Službeni list CG", br. 47/2015 - drugi zakon i 48/2015.

²⁸ Za ovakvo (jezičko) tumačenje ZPP vidi npr. presudu Gž. 4027/12 Višeg suda u Podgorici (slučaj Murino) koju je naknadno po reviziji ukinuo Vrhovni sud, bez adekvatnog obrazloženja. O ovome se detaljnije govori u III.6.

konstatovano da "krivično djelo može postojati i kad dođe do izostanka krivičnog postupka" i pravedno naglašeno *načelo pružanja jače pravne zaštite pravu oštećenog na naknadu štete prouzrokovane krivičnim djelom*:

„...u slučaju postojanja procesnih smetnji zbog kojih je bilo apsolutno nemoguće da se protiv učinioca krivičnog djela postupak pokrene i okonča, bilo zato što je učinilac štete umro, ili je nedostupan organima gonjenja, ili je nepoznat, ili u slučaju više izvršilaca, parnični sud je ovlašćen da, kao prethodno pitanje, utvrdi da li je šteta prouzrokovana takvom radnjom koja u sebi sadrži elemente krivičnog djela, obzirom da krivično djelo može postojati i kad dođe do izostanka krivičnog postupka. Pri tome, valja ukazati, da djelovanje parničnog suda nije usmjereno na utvrđivanje krivične odgovornosti (što se može utvrditi samo u krivičnom postupku), već da bi se, saglasno načelu pružanja jače pravne zaštite pravu oštećenog na naknadu štete prouzrokovane krivičnim djelom, primjenila posebna pravila o zastarelosti zahtjeva za naknadu štete prema odredbi čl. 377 ZOO”.²⁹

Međutim, deset godina kasnije, povodom tužbi žrtava ratnih zločina, Vrhovni sud je zauzeo nepravedno restriktivan stav da parnični sud ne može sam ocijeniti da li je šteta nastala kao posljedica krivičnog djela, da bi primjenio privilegovan rok zastarelosti, već da zavisi od odluke suda u krivičnom postupku o tome da li je izvršeno krivično djelo.³⁰

Ova tvrdnja da je krivični sud isključivo nadležan da utvrdi da li je krivično djelo izvršeno ili ne, nije tačna, jer iako krivični sud najčešće utvrđuje da li je krivično djelo učinjeno, on to *ne čini u svakom slučaju postojanja krivičnog djela*. Tako je Vrhovni sud primjetio u gore citiranoj presudi da "krivično djelo može postojati i kad dođe do izostanka krivičnog postupka" (npr. zato što je izvršilac umro, ili je nedostupan, ili je mentalno obolio, amnestiran, pomilovan, neopravdano zaštićen od organa gonjenja...). S druge strane, i onda kada se krivični postupak sprovodi, zadatak suda je da utvrdi da li je dokazano da je optuženi kriv za djelo koje mu je stavljeno na teret ili ne,³¹ pa je u moguće da na taj zadatak odgovori i tako što ne utvrdi da li je i koje krivično djelo u konkretnom slučaju izvršeno, već samo da osoba koja je za to djelo optužena za njega nije odgovorna. Upravo je tako postupio Viši sud u Bijelom Polju u pravosnažnoj

²⁹ Stav Vrhovnog suda Crne Gore iz presude Rev. br. 469/2000 od 5.05.2001, objavljen u Biltenu Vrhovnog suda Republike Crne Gore, januar-decembar 2001, Podgorica 2002, str. 35.

³⁰ "Duži rok zastarelosti potraživanja naknade nematerijalne štete prouzrokovane krivičnim djelom može se primijeniti ako je pravosnažnom presudom krivičnog suda utvrđeno postojanje krivičnog djela" (Pravni stav, Građansko odjeljenje Vrhovnog suda Crne Gore, 25.11.2011. godine, Bilten Vrhovnog suda 2/2011, (<http://sudovi.me/podaci/vrhs/dokumenta/642.pdf>), tačka III. Isto tako i u presudi tužilaca u slučaju Murino "(p)ostojanje krivičnog djela se može utvrđivati samo u krivičnom postupku donošenjem krivične presude...", Vrhovni sud Crne Gore, Rev. 956/13, od 1.11.2013.

³¹ Čl. 373, st. 2 Zakonik o krivičnom postupku, *op.cit.* Sud nije vezan pravnom kvalifikacijom tužioca pa može utvrditi u okviru činjeničnog stanja iz presude da je po sredi neko drugo djelo, ali, kako pokazuje i praksa suda u Bijelom Polju, nije izvjesno da će sud utvrđivati da li se i koje krivično djelo dogodilo, posebno ako je za to odgovorno neko drugo lice. Za oštećene krivičnim djelima ratnih zločina, koji potražuju obeštećenje od države koja objektivno odgovara za djela svojih službenika, svejedno je koji je službenik pojedinačno odgovoran za ratni zločin, dok je za krivični sud to ključno pitanje.

presudi po optužbi za zločin – ubistva civila u Kaluđerskom lazlu – i tako demantovao stav da krivični sud obavezno u presudi utvrđuje da li je izvršeno krivično djelo ili ne. U toj presudi nije utvrđeno da li je prema ubijenim žrtvama izvršeno i koje krivično djelo, već je sud optužene oslobodio optužbe ne osvrćući se na to pitanje.³² S druge strane, parnični postupci koji su protiv države pokrenuti povodom istog događaja, su listom prekinuti ili su i odbijeni, zbog pomenutog tumačenja Vrhovnog suda da parnični sud u odnosu na odlučivanje o odštetnim zahtjevima zavisi od odluke krivičnog suda.³³

Restriktivan stav koji parnični sud uslovljava odlukom krivičnog suda je posebno nepravedan u slučajevima u kojima se odšteta zahtjeva od države, koja objektivno odgovara za radnje svojih službenika³⁴, koji su najčešći izvršioci ratnih zločina. U takvim slučajevima, za obeštećenje žrtava nije važno koji je državni službenik izvršio krivično djelo i nanio štetu, već je važno da je djelo izvršeno i da je njime nanijeta šteta. U Crnoj Gori, kao i drugde, praksa je demantovala pretpostavku da će individualni izvršioci zločina biti adekvatno procesuirani, i da će u krivičnom postupku biti utvrđeno da li je u konkretnom događaju izvršeno i koje krivično djelo. Nedostatak vladavine prava je posebno izražen upravo kroz propuste u procesuiranju ratnih zločina,³⁵ zbog kojih žrtve ne bi trebalo da ispaštaju i u postupcima za naknadu štete. Upravo zbog toga pomenuta Rezolucija Generalne skupštine UN naglašava da će se za potrebe obezbjeđenja reparacija osoba smatrati žrtvom bez obzira na to da li je učinilac krivičnog djela u konkretnom slučaju identifikovan, uhvaćen, optužen ili osuđen.³⁶

Kako je pokazano, sporno pravilo o uslovljenosti zahtjeva za naknadu štete od države ishodom krivičnog postupka, nije nametnuto sudijama Zakonom o parničnom postupku, već problematičnim pravnim stavom Vrhovnog suda, koji načelno u Crnoj Gori nije izvor prava³⁷, iako *de facto* jeste. Ovdje treba imati u vidu da je Venecijanska komisija već nedvosmisleno kritikovala pokušaj Vlade da u Zakon o sudovima uvede obavezujuću primjenu pravnih stavova, suprotno načelu nezavisnosti sudije i Ustavu Crne Gore.³⁸

³² Detaljnije o tome u izvještaju “Suđenja za ratne zločine”, Akcija za ljudska prava, 2016.

³³ U jednom od postupaka za naknadu štete pokrenutih povodom zločina u Kaluđerskom lazlu, Viši sud u Podgorici je čak tvrdio, bez obrazloženja, da ako je šteta prouzrokovana krivičnim djelom, privilegovani tok zastare teče samo prema (neposrednom) učiniocu krivičnog djela, koji je u ovom slučaju ostao nepoznat, a ne i prema državi, koja objektivno odgovara za štetu svojih organa (Gž. br. 1190/2015), detaljnije u poglavlju III.5.

³⁴ Čl. 170-172, 180, Zakon o obligacionim odnosima, *Sl. SFRJ*, br. [29/78](#), [39/85](#), [57/89](#) i *Sl. list SRJ*, br. [31/93](#); čl. 164-166, 187 Zakon o obligacionim odnosima, *Sl. list CG*, br. [47/2008](#).

³⁵ O ovome se detaljno govori u izvještaju “Suđenja za ratne zločine”, Akcija za ljudska prava, 2016.

³⁶ *Op.cit.*, tačka 9. Žrtvom se smatraju, kada je to primjereno i u skladu s domaćim pravom, i članovi uže porodice i štićenici neposredne žrtve i lica koja su pretrpjela štetu u nastojanju da pomognu žrtvama u nevolji i spriječe njihovu viktimizaciju (tačka 8).

³⁷ Ustav Crne Gore propisuje da sud sudi na osnovu Ustava, zakona i potvrđenih i objavljenih međunarodnih ugovora (član 11, stav 2).

³⁸ “Obavezujući pravni stavovi mogu se smatrati problematičnim s aspekta unutrašnje nezavisnosti sudija... Da bi se spriječili nesporazumi treba jasno propisati da pravni stavovi nisu obavezujući.”

U praksi su sudije u prvom stepenu, koje su u najboljoj prilici da sagledaju činjenično stanje, kao i sudije Viših sudova, često davale za pravo oštećenima da naknade štetu od države, dok je Vrhovni sud to pravo ukidao, štiteći državu prikazanom pravnom konstrukcijom po kojoj su brojni očigledno opravdani tužbeni zahtjevi žrtava nažalost diskvalifikovani kao zastarjeli.³⁹

II Zaključak i preporuka

U izvještaju se kritikuje neujednačen pristup državnih organa obeštećenju žrtava i osporava zaključak Vrhovnog suda da je nastupila zastarjelost tužbenih zahtjeva koje su protiv države podnijele žrtve zločina u Bukovici, Kaluđerskom laz, Murinu i nekoliko njih u slučaju tzv. Deportacije izbjeglica.

Sve i da zastarjelost jeste nastupila, to opet ne bi značilo da se zbog toga ugasilo pravo žrtava na naknadu štete, već da je samo nestala mogućnost da žrtve to pravo prinudno ostvare sudskim putem.⁴⁰ Prema tome, pravo žrtava na obeštećenje i dalje čeka, kao prirodna i moralna obaveza, da je Crna Gora dobrovoljno ispuni.

Cilj izvještaja je da podstakne odgovorne predstavnike izvršne vlasti u Crnoj Gori da pristupe pregovorima o obeštećenju sa svim prepoznatim žrtvama očiglednih grešaka i propusta državnih organa u kontekstu oružanih sukoba na teritoriji Crne Gore u periodu 1991-1999. godine. Najgore što se može dogoditi je dopustiti da žrtve ne dožive reparacije zbog suštinski nepravdnog inačenja izvršne vlasti.

Broj žrtava je ograničen, njihovi tužbeni zahtjevi su skromni, kao što su to i iznosi odštete koji su do sada dosuđivani u sudskoj praksi. Posljednjih godina žrtvama je ukupno dosuđen 1,1 milion eura, a poravnanje sa svim preostalim žrtvama ne bi premašilo taj iznos. S druge strane, država je, na primjer, od 2012-2015. godine platila cijelih 71,3 miliona eura za troškove suđenja u izgubljenim sudskim sporovima⁴¹, pa nikom ništa. Ukupna sredstva koja bi država potrošila na obeštećenje preostalih žrtava predstavljala bi zanemarljivo opterećenje za državni budžet, pogotovo naspram značaja koji bi trajno rješavanje problema obeštećenja žrtava ratnih zločina imalo za budućnost i istoriju Crne Gore.

(Binding positions can be deemed problematic from the perspective of the internal independence of judges... In order to avoid a misunderstanding, the non-mandatory character should be stated explicitly). European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Opinion on the Draft Laws on Courts and on Rights and Duties of Judges and on the Judicial Council of Montenegro*, Opinion No. 783/2014, 15.12.2014, tačka 22.

³⁹ Vidjeti u nastavku slučaj Murino, gdje je pravosnažno dosuđena i isplaćena naknada štete prije nego što je Vrhovni sud naložio njen povraćaj i tužbeni zahtjev proglasio zastarjelim. U slučaju Kaluđerski laz takođe je u jednom slučaju pravosnažno dosuđena naknada prije odluke Vrhovnog suda po reviziji. U slučaju Bukovica prvostepeni sudovi su usvojili nekoliko tužbenih zahtjeva. U slučaju tzv. Deportacije izbjeglica, Viši sud u Podgorici je ukinuo rješenje o prekidu parničnog postupka do okončanja krivičnog suđenja i obezbjedio nastavak suđenja za naknadu štete do sudskog poravnanja.

⁴⁰ Čl. 369, st. 1 Zakona o obligacionim odnosima, *op.cit.*

⁴¹ Radulović: Država platila duplo u odnosu na vrijednost spora - kako je nedavno pokazao izvještaj Državne revizorske institucije (DRI), ukupni izdaci, po izvještaju Ministarstva finansija, za sve sudske sporove koji su isplaćeni iz budžeta Crne Gore u periodu 2012-2015. godine iznosili su 71,3 miliona eura”, portal *Café del Montenegro*, 13.4.2016: <http://www.cdm.me/ekonomija/radulovic-drzava-platila-duplo-u-odnosu-na-vrijednost-sporova>

III *Pojedinačni slučajevi*

III.1 *Morinj*

Pred Osnovnim sudom u Podgorici pokrenuto je 187 postupaka od strane oštećenih iz Republike Hrvatske i 20 postupaka od strane oštećenih iz BiH, koji su bili ili ratni ili civilni zarobljenici u tzv. Centru za prihvat ratnih zarobljenika u Morinju, u periodu od oktobra 1991. do avgusta 1992. godine.⁴² Po okončanju krivičnog postupka, u kome su u aprilu 2014. četiri osobe pravosnažno osuđene za ratni zločin u tom vojnom logoru, nastavljani su postupci za naknadu štete koji su prethodno bili pokrenuti, pa prekinuti, u skladu sa pravnim stavom Vrhovnog suda Crne Gore.⁴³

Tužbeni zahtjevi su određeni na različite iznose zavisno od toga da li su tužioci bili lišeni slobode kao ratni zarobljenici ili civili, kao i od broja dana koje su proveli u logoru i intenziteta mučenja ili drugog zlostavljanja koje su tamo doživjeli.⁴⁴

Vrhovni sud je zauzeo stav da zbog neosnovanog lišenja slobode samo civili imaju pravo na naknadu štete, ne i ratni zarobljenici, jer je za vrijeme oružanog sukoba legitimno zarobiti pripadnike oružanih snaga strane u sukobu.⁴⁵ Ratnim zarobljenicima je dosuđivana samo naknada za štetu nanijetu mučenjem, nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem, u onim slučajevima u kojima je takva šteta dokazana.

Pravosnažno dosuđeni iznosi naknada štete po osnovu neosnovanog lišenja slobode su ostali drastično neujednačeni i posle presuda Vrhovnog suda po reviziji, iako je Vrhovni sud dužan da obezbjeđuje jedinstvenu primjenu zakona od strane sudova.⁴⁶ Iznosi naknade štete koje je taj sud potvrđivao ili dosuđivao za jedan dan neosnovanog zatočenja civila u logoru Morinj kretali su se od 95 € po danu⁴⁷ do 210 € po danu.⁴⁸ I onda kada su tužioci proveli identičan broj dana u logoru, Vrhovni sud je

⁴² Informacije o broju postupaka dobijene su od advokata Zdravka Begovića, zastupnika tužilaca oštećenih ratnim zločinom u logoru Morinj u junu 2016. godine.

⁴³ Pravni stav, Građansko odjeljenje Vrhovnog suda Crne Gore, 25.11.2011. godine, Bilten Vrhovnog suda 2/2011 (<http://sudovi.me/podaci/vrhs/dokumenta/642.pdf>), tačka IV: "Parnične postupke za naknadu nematerijalne štete koje su pokrenuli bivši zarobljenici Centra za prihvat zarobljenika u Morinju, u kojima je istaknut prigovor zastarjelosti potraživanja, treba prekinuti do pravosnažnog okončanja krivičnog postupka koji se vodi protiv određenog broja lica zbog krivičnih djela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika i ratni zločin protiv civilnog stanovništva." Međutim, nisu svi postupci bili prekinuti, neki su i pravosnažno okončani 2012. godine, vidjeti presude Vrhovnog suda Crne Gore po reviziji iz 2012. godine, Rev 361/2012 i 532/2012.

⁴⁴ Informacije o broju postupaka dobijene od advokata Zdravka Begovića, zastupnika tužilaca oštećenih ratnim zločinom u logoru Morinj, jun 2016. godine.

⁴⁵ Isto, tačka II i str. 8.

⁴⁶ Ustav Crne Gore, čl. 124, st. 1 (*Sl. list CG*, 1/2007, 38/2013).

⁴⁷ Rev 1074/2015, 20.10.2015.

⁴⁸ Rev 532/2012, 29.6.2012.

potvrđivao iznose koji su se razlikovali skoro dvostruko.⁴⁹ Dijametralno suprotna praksa tog suda ispoljena je čak i u presudama koje su donijete u razmaku od manje od mjesec dana.⁵⁰ Nedosledno ili protivrečno presuđivanje o zahtjevima više lica u identičnim situacijama predstavlja kršenje prava na pravično suđenje, stvara stanje pravne nesigurnosti i smanjuje povjerenje javnosti u pravosuđe, rekao je Evropski sud za ljudska prava u slučaju u kome je utvrdio kršenje Evropske konvencije o ljudskim pravima zbog neujednačene sudske prakse.⁵¹

Pravnim stavovima Građanskog odjeljenja Višeg suda u Podgorici iz 2004. godine je predviđeno da se za mjesec dana neosnovanog lišenja slobode dosuđuje od 3.000 € do 4.000 €, odnosno od 100 € do 133 € po danu. Ovi iznosi bi trebalo da važe za mirnodopske uslove, tj. za boravak u zatvoru u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, a ne u vojnom logoru. Kako je Vrhovni sud u svakom slučaju, u kontekstu odlučivanja o naknadi štete zbog neosnovanog lišenja slobode, utvrđivao da su tužioci vrijeme proveli "u vojnom logoru na teritoriji druge države u nečovječnim i okrutnim uslovima, u svakodnevnom strahu za život"⁵² i da im zbog toga "nesumnjivo pripada naknada nematerijalne štete na ime duševnih bolova zbog neosnovanog lišenja slobode," očekivano bi bilo da se obezbijedilo da sve naknade za zatočene u logoru Morinju budu veće od onih koje su predviđene za mirnodopske uslove. Međutim, kako Vrhovni sud nije ujednačio praksu, ni obezbijedio smjernice nižim sudovima u svom stavu o postupcima u vezi sa zarobljeništvom u Morinju u pogledu visine naknade štete, *desilo se da je Viši sud pravosnažno i konačno dosudio naknade i od samo 66,66 € za dan neosnovanog zatočenja, što je dvostruko niže od iznosa predviđenog za mirnodopske uslove i preko tri puta niže od iznosa dosuđenog drugom zarobljeniku istog logora, koji je Vrhovni sud potvrdio po reviziji.*⁵³ Zbog ovakve prakse su podnijete ustavne žalbe u julu 2016. godine.⁵⁴

Iznosi naknade štete zbog pretrpljenih fizičkih i duševnih bolova zbog povrede prava ličnosti mučenjem, nečovječnim i ponižavajućim postupanjem iznosili su od 6.000€⁵⁵ do najviše 18.000 €.⁵⁶ Sud je uzimao u obzir vrijeme koje je tužilac proveo u logoru,

⁴⁹ Dvojici tužilaca koji su u logoru proveli po 52 dana, dosuđeno je u prvom slučaju 10.933,33 €, odnosno 210 € po danu, a u drugom 6000 €, odnosno 115 € po danu (presude Vrhovnog suda Crne Gore Rev. 532/2012, od 29.6.2012. i Rev. 1290/2015, od 2.12.2015).

⁵⁰ Npr, Rev 926/2015. od 23.9.2015. i Rev 1074/2015 od 20.10.2015.

⁵¹ Vidi presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Vinčić i drugi protiv Srbije*, 2009, st. 56.

⁵² Npr. vidi Rev 532/2012, 29.6.2012.

⁵³ U dva predmeta u kojima je dosuđena najniža naknada od 66,66 € revizija nije bila dopuštena (P.br. 4854/14 i P.br. 240/15). Najviša naknada od 210€ po danu potvrđena je presudom Vrhovnog suda Rev. 532/2012, 29.6.2012.

⁵⁴ Informacija advokata Zdravka Begovića od 30. jula 2016.

⁵⁵ Presuda Vrhovnog suda Crne Gore, Rev 159/16, 16.3.2016.

⁵⁶ Iznos je odmjeren za 6 mjeseci, odnosno 6,5 mjeseci boravka u logoru, pri čemu je utvrđeno da je tužilac "za vrijeme boravka u Centru za smještaj zarobljenika u Morinju bio izložen nečovječnom i ponižavajućem postupanju, fizičkoj i psihičkoj torturi. Akti kojima je bio izložen bili su takvog karaktera da su u datim okolnostima kod tužioca izazivali osjećaj straha, strepnje, poniženosti, fizičke i psihičke patnje." Presude Vrhovnog suda Crne Gore, Rev. 1250/2015, od 21.1.2016. i Rev. 1073/2015, od 3.12.2015. Za isti iznos i slično obrazloženje vidjeti i Rev 491/2016, 11.5.2016.

intenzitet i trajanje duševnih i fizičkih bolova i druge okolnosti slučaja, kao i sudsku praksu u sličnim slučajevima.⁵⁷ Vrhovni sud je ili smanjivao ili potvrđivao iznose koje su dosuđivali nižestepeni sudovi.⁵⁸ U slučajevima zarobljenih civila, kojima je pored naknade štete zbog neosnovanog lišavanja slobode dosuđena i naknada zbog mučenja, odnosno nečovječnog i ponižavajućeg postupanja, iznosi dvije vrste naknade su po pravilu bili isti, što upućuje na zaključak da je sud u najvećem broju slučajeva kao odlučujuću činjenicu uzimao vrijeme koje je tužilac proveo boraveći u logorskim uslovima. U nekim slučajevima je isti iznos naknade dosuđen tužiocu koji je u logoru proveo i dvostruko duže vrijeme, dok se iz tipskog obrazloženja Vrhovnog suda ne vidi razlog za takvo razlikovanje.⁵⁹

Do kraja jula 2016. godine 115 predmeta je pravosnažno okončano, 15 predmeta se nalazilo po žalbi pred Višim sudom u Podgorici, u dva postupka se očekivala presuda Vrhovnog suda Crne Gore po reviziji, a u 49 predmeta još nije bila donijeta prvostepena odluka.⁶⁰ U svim predmetima u kojima je presuđeno tužbeni zahtjevi su djelimično usvojeni, a dosuđeni iznos, po mišljenju advokata tužilaca Zdravka Begovića, nije adekvatan stepenu i intenzitetu fizičkih i duševnih bolova koje su pretrpjeli. On smatra da je sud sa više pažnje trebalo da se bavi objektivnim i subjektivnim okolnostima svih tužilaca.⁶¹ Uslove života u tzv. Centru za prihvrat ratnih zarobljenika u Morinju, jedan od oštećenih tužilaca je jezgrovito opisao: "i dva i po sata na takvom mjestu su dugo, a kamoli dva i po mjeseca koliko sam ja tamo preživio".⁶²

Do sada nijedan tužbeni zahtjev nije odbijen, osim nekih zahtjeva koji su bazirani na navodima o mučenju i drugom zlostavljanju, onda kada bi lica koja su lišena slobode navela da tokom boravka u logoru nijesu mučeni ni posebno ponižavani.⁶³ Ovo znači da u tim slučajevima sud nije prihvatio da su uslovi koji su vladali u vojnom logoru Morinj sami po sebi bili nečovječni i ponižavajući, što je sporno, jer je suprotno praksi drugih sudija u istovrsnim slučajevima,⁶⁴ kao i tumačenju standarda

⁵⁷ Npr. Rev 30/2016, 13.4.2016.

⁵⁸ Npr, predmet u kome je umanjn iznos koji su utvrdili Osnovni i Viši sud je Rev 1073/2015, 3.12.2015. Takođe, zaključak advokata svih tužilaca Advokata Zdravka Begovića, saopšten istraživaču HRA u maju 2016.

⁵⁹ Isti iznos od 11.000 € je odmjerjen u prvom slučaju za 4,5 mjeseca boravka u logoru, u drugom za 2 mjeseca i 7 dana, i u trećem za dva mjeseca i 3 dana, pri čemu je sud u sva tri slučaja utvrdio da su tužioci bili izloženi fizičkim i psihičkom maltretiranju koje dostiže stepen mučenja (presuda Vrhovnog suda Crne Gore, Rev. 1246/2015, 2.3.2016; Rev 1074/2015, 20.10.2015 i Rev 842/2015, 24.9.2015).

⁶⁰ Informacije advokata Zdravka Begovića, zastupnika tužilaca od 30. jula 2016.

⁶¹ Informacije advokata Zdravka Begovića primljene u maju 2016. godine.

⁶² Logoraši iz Morinja traže naknadu štete, *Vijesti*, 14.12.2014. (<http://www.vijesti.me/vijesti/logorasi-iz-morinja-traze-naknadu-stete-809849>)

⁶³ Npr. P. 4098/2014, presuda iz 2015, potvrđena odlukom Gž. 2030/2015.

⁶⁴ Pravosnažnom krivičnom presudom je utvrđeno da je "u sabirnom centru Morinj vladala atmosfera terora i straha za goli život kome su oštećeni bili neprestano izloženi." (K-S 19/2012, presuda od 31.07.2013). Vrhovni sud je u presudama po reviziji utvrđivao "da su tužioci proveli vrijeme u vojnom logoru na teritoriji druge države u nečovječnim i okrutnim uslovima, u svakodnevnom strahu za život" (npr. Rev 532/2012). Primjera radi, u presudi u parničnom predmetu istog prvostepenog suda, Osnovnog suda u Podgorici utvrđeno je da je tužilac, zarobljenik: "u Morinju bio prinuđen da

”nečovječno i ponižavajuće postupanje” Evropskog suda za ljudska prava,⁶⁵ Komiteta za ljudska prava⁶⁶ i Komiteta protiv torture⁶⁷.

Mada je Zaštitnik imovinskopravnih interesa države isticao prigovor zastarjelosti, to se u ovom slučaju nije postavilo kao problem jer je postojala osuđujuća krivična presuda.⁶⁸ Iako svi tužioci nisu bili prepoznati kao oštećeni u krivičnom postupku, to nije bilo sporno, jer je njihova aktivna legitimacija proizilazila iz uvjerenja Ministarstva Republike Hrvatske u kojima je konstatovan period koji su proveli u logoru Morinj ili činjenice da ih je Međunarodni Crveni krst registrovao kao zarobljenike u Centru.⁶⁹ S obzirom na dugi vremenski period koji je prošao od izvršenja ratnog zločina bilo je problema oko dolaska pojedinih lica zbog bolesti ili starosti, ali su ta lica saslušavana zamolbenim putem.⁷⁰

Advokat oštećenih se do sada tri puta obraćao Zaštitniku imovinsko pravnih interesa Crne Gore zahtjevom da dođe do vansudskog poravnjanja, međutim Vlada nije bila zainteresovana.⁷¹ U januaru 2015. godine hrvatski poslanici u Evropskom parlamentu tražili su amandmanom da se u rezoluciji o Crnoj Gori jasno navede da se od crnogorskih vlasti očekuje da što prije osiguraju naknadu štete za sve žrtve logora u

prisustvuje aktima nasilja koji su primjenjivani prema drugim zatočenicima što je kod njega izazivalo duševne bolove i osjećaj straha za sopstvenu bezbjednost, te morao boraviti u nehigijenskim uslovima i uslovima nedostojnim čovjeku sa više desetina ljudi u jednoj hladnoj prostoriji, u kojoj su obavljali svakodnevne potrebe spavanja, ishrane i vršenja fizioloških potreba, bio prinuđen da leži na dasci, sa samo jednom ćebetom, te da mu je za čitavo vrijeme boravka dozvoljeno svega dva puta da se okupa i jednom presvuče...” i dosudio naknadu štete zbog nečovječnog i ponižavajućeg postupanja (P. br. 594/2015).

⁶⁵ Npr. *Bulatović v. Montenegro*, 2014, povreda člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima samo zbog boravka više mjeseci u uslovima prenaseljenosti. Slično i *Longin v. Croatia*, 2012.

⁶⁶ Komitet je u više odluka zauzeo stav da uslovi u kojima borave zatvorenici moraju zadovoljavati minimum životnih uslova u pogledu higijene, hrane, životnog prostora, kreveta, odjeće, medicinske pomoći u skladu sa Standardnim minimalnim pravilima za postupanje prema zatvorenicima, a u protivnom predstavljaju kršenje čl. 10, st. 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (vidi npr. *Mukong v. Cameroon*, communication No. 458/1991, 1994). Ovaj Pakt je obavezivao SFRJ, odnosno Republiku Crnu Goru i u vrijeme zločina u Morinju 1991. godine, jer je ratifikovan još 1971. godine (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71).

⁶⁷ Npr. *Concluding Observations on Croatia*, UN Doc. CAT/C/CR/32/3, 2004.

⁶⁸ ”Naime, predmetna nematerijalna šteta je nastala kao posljedica izvršenja krivičnog djela, što je utvrđeno krivičnom presudom Višeg suda u Podgorici Ks.br.19/12 od 31.07.2013.godine koja je postala pravosnažna 20.02.2014.godine, zbog čega se primjenjuje duži rok zastare propisan odredbom čl. 377 tada važećeg Zakona o obligacionim odnosima, o čemu nižestepene presude sadrže dovoljne i jasne razloge koje u potpunosti prihvata i ovaj sud i na iste upućuje revidenta” (Vrhovni sud Crne Gore, Rev 159/16, 16.3.2016).

⁶⁹ Razgovor sa advokatom Begovićem. Primjera radi, vidi Rev 159/16, 16.3.2016.

⁷⁰ Informacije advokata Zdravka Begovića primljene u maju 2016. godine.

⁷¹ Izjava advokata Begovića istraživaču HRA, maj 2016. Takođe, u svim obraćanjima Zaštitniku imovinsko pravnih interesa Crne Gore advokat je isticao i da je veliki broj tužilaca zbog posledica boravka u logoru Morinj pretrpio i umanjenje opšte životne aktivnosti i da ima utvrđen visok procenat invaliditeta, pa je predloženo i da se ovi postupci ne pokreću, već da država da predlog za poravnanje i u ovom postupcima.

Morinju.⁷² U rezoluciji koju je Evropski parlament usvojio 2. marta 2015. navedeno je da se očekuje da "žrtve imaju hitan pristup sudu i pravičnoj nadoknadi".⁷³

Sedam tužilaca je umrlo u međuvremenu od podnošenja tužbi i njihovi postupci su obustavljeni.⁷⁴

III.2 Bukovica

Podneto je ukupno deset tužbi protiv države Crne Gore za naknadu štete zbog ubistva bliskog lica, mučenja i uništenja imovine u periodu od 2006-2007. godine od strane 18 tužilaca.⁷⁵

Samo u jednom slučaju je sud pravosnažno obavezao državu da nadoknadi štetu za uništenu imovinu, kuću (brvnaru), u iznosu od 8133 eura.⁷⁶

Iako su u nekoliko predmeta prvostepeni sudovi djelimično usvojili tužbene zahtjeve (u iznosu od po 15.000 € na ime naknade nematerijalne štete zbog smrti oca i supruga, po 10.000 € na ime torture i 19.530 € na ime uništene imovine i 16.769 € na ime uništenog stočnog fonda), sve te presude su ukinute po žalbama tužene i na kraju su svi tužbeni zahtjevi odbijeni zbog zastarjelosti, jer u odsustvu osuđujuće krivične presude nije prihvaćeno da se radi o ratnom zločinu i privilegovanom roku zastarjelosti (koji je predviđao čl. 377 Zakona o obligacionim odnosima).⁷⁷ U drugim slučajevima je postupak prekinut do okončanja krivičnog postupka, pa su sve tužbe odbijene kada je donijeta pravosnažna oslobađajuća presude za sve okrivljene.⁷⁸

Kako je i Vrhovni sud odbio zahtjeve za revizijom, podnijete su ustavne žalbe o kojima još uvijek nije odlučeno. Na odluke Ustavnog suda se čeka dvije i tri godine. U međuvremenu je nekoliko tužilaca preminulo.

S druge strane, Vlada Crne Gore je 2008. godine pokrenula projekat izgradnje, odnosno rekonstrukcije 106 uništenih kuća u Bukovici, za porodice koje su bile primorane da izbjegnu sa tog područja 1992. i 1993. godine. Projekat je vrijedan

⁷² "Evroposlanici iz Hrvatske traže od Podgorice naknadu štete za žrtve Morinja", Radio Slobodna Evropa, 29.1.2015.

⁷³ *European Parliament resolution on the 2014 Progress Report on Montenegro* ([2014/2947\(RSP\)](#)), tač. 15.

⁷⁴ Informacija dobijena od avokata Zdravka Begovića u julu 2016. godine.

⁷⁵ Informacije dobijene od Fonda za humanitarno pravo i advokata Sava Popovića, zastupnika svih tužilaca, u maju 2016. godine.

⁷⁶ Radi se o sporu koji je Mušan Bungur pokrenuo još devedesetih godina. Preusda je izvršena 2009. godine.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto.

gotovo 4,5 miliona €, a uključuje izgradnju stambenih i pomoćnih objekata, sanaciju i rekonstrukciju mreže puteva, rekonstrukciju elektro-distributivne mreže.⁷⁹ Do kraja 2015. godine na mjestima gdje su se prethodno nalazili, izgrađeno je 85 stambenih objekata sa pomoćnim objektima, sanirani su ili izgrađeni asfaltni putevi, rekonstruisana elektrodistributivna mreža. Ukupan iznos utrošenih sredstava zaključno sa 2015. godinom iznosi 4.271.603,27 €. ⁸⁰

Međutim, prema riječima jednog od povratnika u Bukovicu, do sada se u nove kuće vratilo samo šest domaćina, koji su ili sami ili samo sa suprugama.⁸¹ "Boli me kada se hvale da je u Bukovicu uloženo 4,5 miliona €, a ja nemam od čega da živim. Bitno je da se potroše pare, a da li će se neko vratiti nikoga ne interesuje", kazao je šezdesetmogodišnji Salim Bečić.⁸² Predsjednik mjesne zajednice Bukovica Gligorije Topalović smatra da je neracionalna izgradnja kuća u koje niko ne želi da se vrati, i da bi bilo bolje da se za dio novca "ljudima kupi neka krava, nešto od čega će da žive".⁸³

Ubistvo državnog službenika na radnom mjestu

Džafer Đogo, putar JP „Šumarstvo”, iz sela Bukovica kod Pljevalja, ubijen je na radnom mjestu, na putu ka selu Potkruše, 15. juna 1993. godine. Ubio ga je Majoš Vrećo, koji je pripadao Vojsci Republike Srpske iz BiH, rodom iz Pljevalja. On je u Đoga iz neposredne blizine ispalio tri metka u glavu. Viši sud u Bijelom Polju je utvrdio da je ubistvo izvršeno iz niskih pobuda, zbog nacionalne mržnje, i okrivljenog je osudio na 14 godina zatvora.⁸⁴ Advokat oštećene porodice, Savo Popović, pokušao je bezuspješno da ubjedi sud i državno tužilaštvo da se djelo prekvalifikuje u Ratni zločin protiv civilnog stanovništva.⁸⁵

Kćerke i sin ubijenog podnijeli su tužbu za naknadu štete protiv ubice, a naknadno i protiv države Crne Gore, s obzirom na to da je njihov otac ubijen na radnom mjestu u državnom preduzeću. Nevjerovatno je da je uprkos pravosnažnoj presudi za ubistvo, Osnovni sud u Pljevljima uspješno prekinuo postupak "dok tuženi ne izdrži kaznu

⁷⁹ "Informacija o realizaciji infrastrukturnih objekata u MZ Bukovica-Pljevlja", Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, decembar 2014, dostupno na: [file:///C:/Users/Zeljko/Downloads/28_95_25_12_2014%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Zeljko/Downloads/28_95_25_12_2014%20(1).pdf)

⁸⁰ Isto.

⁸¹ "Bečić: U Bukovicu se vratilo 6 osoba, a ne 34 kako tvrde zvaničnici", Vijesti, 16.06.2015, dostupno na: <http://www.vijesti.me/vijesti/becic-u-bukovicu-se-vratilo-6-porodica-a-ne-34-kako-tvrde-zvanicnici-838528>; Ovu informaciju je potvrdio za HRA i Jakub Durgut, predsjednik Udruženja prognanih Bukovčana.

⁸² Isto. Bečić je sličnu izjavu dao i u emisiji "Bez granica", autora Seada Sadikovića, 6.10.2015: <http://www.vijesti.me/tv/pogledajte-magazin-bez-granica-slucaj-bukovica-i-sakrivanje-cinjenica-854451>

⁸³ Emisija "Bez granica", autora Seada Sadikovića, 6.10.2015: <http://www.vijesti.me/tv/pogledajte-magazin-bez-granica-slucaj-bukovica-i-sakrivanje-cinjenica-854451>

⁸⁴ Informacija Fonda za humanitarno pravo iz Beograda i advokata Sava Popovića iz Podgorice. Vidi i "Odgovornosti istekao rok trajanja", *Monitor*, 1. jul 2011.

⁸⁵ Vrhovno državno tužilaštvo Ktz. br. 131/13, od 4.2.2014. i Ktz. br. 20/16 od 13.04.2016.

zatvora”⁸⁶, iako okolnost boravka u zatvoru uopšte nije predstavljala zakonski osnov za prekid postupka.⁸⁷

Postupak za naknadu štete protiv osuđenog za ubistvo je nastavljen 2014. godine, kada je Majoš pušten iz zatvora. Kako tužioci nisu znali pravu adresu tuženog, sud im je naložio da uplate predujam od 3.150 € na ime troškova postavljanja privremenog zastupnika tuženom⁸⁸, što su oni odbili, jer toliki iznos nisu mogli da plate.⁸⁹

Tužba Osnovnom sudu u Podgorici protiv države Crne Gore je odbijena zbog zastarjelosti. Sud je našao da se duži rok zastarjelosti primjenjuje samo u odnosu na neposrednog učinioca krivičnog djela, a ne i na državu koja po pravilima objektivne odgovornosti odgovara za štetu. Ovu presudu je potvrdio i Viši sud u Podgorici, kao i Vrhovni sud Crne Gore. Podneta je ustavna žalba, koja je isto tako odbijena, a posle toga i predstavka Evropskom sudu za ljudska prava, koja je odbačena bez obrazloženja u smislu čl. 34 i 35 Konvencije.

Tako su djeca ubijenog Đoga, koja su u rukama imala i pravosnažnu osuđujuću presudu protiv neposrednog izvršioca ubistva njihovog oca, motivisanog nacionalnom mržnjom i ratom, do danas ostala bez ikakve naknade štete.

⁸⁶ Osnovni sud u Pljevljima, P. br. 536/96, Rešenje od 22.7.1996, za koje se saznaje iz Rešenja od 18.4.2014.

⁸⁷ Zakon o parničnom postupku SRJ, koji je tada bio na snazi propisivao je u članovima 212 i 213 sasvim druge okolnosti (Objavljen u "Sl. listu SFRJ", br. 4/77, i36/77, 36/80, 69/82, 58/84, 74/87, 57/89, 20/90, 27/90, 35/91, "Sl. list SRJ", br. 27/92, 31/93, 24/94, 12/98, 15/98, 3/02):

Član 212

Postupak se prekida:

- 1) kad stranka umre ili izgubi parničnu sposobnost, a nema punomoćnika u toj parnici;
- 2) kad zakonski zastupnik stranke umre ili prestane njegovo ovlaštenje za zastupanje, a stranka nema punomoćnika u toj parnici;
- 3) kad stranka koja je pravno lice prestane postojati, odnosno kad nadležni organ pravosnažno odluči o zabrani rada;
- 4) kad nastupe pravne posledice otvaranja stečajnog postupka;
- 5) kad usled rata ili drugih uzroka prestane rad u sudu;
- 6) kad je to drugim zakonom određeno.

Član 213

Osim slučajeva posebno predviđenih u ovom zakonu, prekid postupka sud će odrediti:

- 1) ako je odlučio da sam ne rešava o prethodnom pitanju (član 12);
- 2) ako se stranka nalazi na području koje je zbog vanrednih događaja (poplava i sl.) odsečeno od suda.

Sud može odrediti prekid postupka ako odluka o tužbenom zahtevu zavisi od toga da li je učinjen privredni prestup ili da li je učinjeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, ko je učinilac i da li je on odgovoran, a naročito kad se pojavi sumnja da je svedok ili veštak dao lažan iskaz ili da je isprava upotrebljena kao dokaz lažna.

⁸⁸ Osnovni sud u Pljevljima, P. br. 487/14.

⁸⁹ Informacija advokata oštećenih tužilaca, Sava Popovića.

III.3 *Deportacija izbjeglica*

Ukupno 200 lica je tužilo državu Crnu Goru za naknadu štete koju su preživjeli kao posljedicu tzv. deportacije, nezakonitog hapšenja civila, državljana Republike Bosne i Hercegovine muslimanske nacionalnosti na teritoriji Republike Crne Gore i izručenja pripadnicima policije i vojske Republike Srpske na teritoriju Bosne i Hercegovine u maju i junu 1992. godine.⁹⁰ Pokrenuto je ukupno 42 parničnih postupaka. Tužioci su bili najbliži srodnici 33 poginulih žrtava i devetoro onih koji su preživjeli mučenje u logorima u koje su izručeni zbog nezakonitog djelovanja pripadnika crnogorske policije.⁹¹ Prve tužbe su podnijete u decembru 2004. godine. Tužbe su podnijete sa zahtjevima za naknadu materijalne i nematerijalne štete. Nematerijalna šteta je zahtijevana zbog duševnih boli usljed smrti bliskog lica, pretrpljenog straha i povreda prava ličnosti (diskriminacije, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i neefikasnog sprovođenja istrage u periodu od dvanaest-petnaest godina od izvršenog zločina).⁹² U vrijeme podnošenja tužbi, krivična istraga ratnog zločina deportacije nije bila pokrenuta, iako je zločin bio opšte poznata stvar, o kojoj se govorilo i u medijima i na zasjedanjima Skupštine Republike Crne Gore.⁹³

Za preživjele, koji su bili deportovani u fočanski logor, zahtijevana je naknada nematerijalne štete po više osnova: zbog pretrpljenih fizičkih bolova, pretrpljenih duševnih bolova zbog umanjenja životne aktivnosti, povrede časti, povrede slobode i prava ličnosti, kao i za pretrpljeni strah. Naknada materijalne štete zahtijevana je po osnovu naknade za izgubljenju zaradu i troškova liječenja.⁹⁴

Posle podnošenja prvih tužbi, državni tužilac, koji je tada zastupao državu i u imovinskopравnim sporovima,⁹⁵ osporavao je tužbene zahtjeve u cjelosti i insistirao na zastarjelosti, prekidu postupaka i tome da država nije odgovorna tvrdeći da ne postoji uzročna veza između hapšenja izbjeglica u Crnoj Gori i predaje neprijateljskoj vojsci na teritoriji druge države. U odnosu na zastarjelost, žrtve su tvrdile da njihovi

⁹⁰ Saopštenje Advokatske kancelarije Prelević koja je zastupala tužioce, dostupno na: http://www.prelevic.com/human_rights_deportacija.htm

⁹¹ Isto.

⁹² "Crna Gora: Slučaj reparacija žrtvama deportacije izbjeglica iz BiH 1992. godine", dr Radomir Prelević, Dragan Prelević i mr Tea Gorjanc Prelević, Forum za tranzicionu pravdu br. 2, Fond za humanitarno pravo: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/tranziciona_pravda/Forum2.pdf.

⁹³ Isto. U martu 1993. godine, poslanici Socijaldemokratske partije Ratko Velimirović, Žarko Rakčević, Ramo Bralić i Dragiša Burzan postavili su poslaničko pitanje na koje je onda odgovorio ministar unutrašnjih poslova Nikola Pejaković 8.4.1993. Odgovor 278/2 dostupan: http://www.prelevic.com/deportacija_pisani_dokazi.htm

⁹⁴ Isto kao gore, 10.

⁹⁵ Ovo rješenje koje je predstavljalo očigledan sukob interesa, jer je državni tužilac bio nadležan da sprovodi istragu i goni počinioce zločina, a sa druge strane, od njega se u parničnom postupku očekivalo da se suprotstavlja žrtvama, promijenjeno je u Ustavu Crne Gore od 19. oktobra 2007, tako što je u čl. 134 propisano da se državno tužilaštvo bavi isključivo krivičnim gonjenjem, a Zakonom o državnoj imovini od 26. februara 2009, uspostavljen je Zaštitnik imovinsko-pravnih interesa Crne Gore, koji zastupa državu, njene organe i javne službe koje ona osniva, a koji nemaju svojstvo pravnog lica, pred sudovima i drugim državnim organima.

tužbeni zahtjevi nijesu zastarjeli jer nije zastarjelo ni krivično gonjenje za krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, kojim im je nanijeta šteta, a koje je na osnovu podnijetih dokaza očigledno izvršeno.⁹⁶ Sud je samo u jednom predmetu odbio tužbeni zahtjev zbog zastarjelosti, nalazeći, proizvoljno, da bi se duži rok zastarjelosti u odnosu na zahtjev za naknadu štete mogao primijeniti samo u slučaju da se naknada štete zahtijeva od pojedinca, neposrednog izvršioca krivičnog djela, a nikako od države, kao objektivno „odgovornog lica“, o kojem govori čl. 377 ZOO.⁹⁷ Većina sudija su računali redovan rok zastarjelosti počev od datuma proglašenja nestalog lica za umrlo, što je po pravilu takođe dovodilo do odbijanja prigovora zastarjelosti.

Prekid postupka za naknadu štete do okončanja krivičnog postupka tražen je od tuženog takođe u svim slučajevima, a u prilog tome podnijet je zahtjev za sprovođenje krivične istrage, sklepan uz očigledne greške, svega dva dana pre ročišta na kome je istaknut. Tužioci su tvrdili da oni kao žrtve ne treba da ispaštaju zbog toga što država godinama nije bila u stanju da sprovede krivični postupak protiv odgovornih lica, da ne smiju biti osuđeni da njihovi odštetni zahtjevi i dalje čekaju da se pravosnažnom presudom utvrdi eventualna krivična odgovornost pojedinačnih izvršilaca zločina za čije štetne radnje država objektivno odgovara (čl. 170-172 ZOO), i to imajući u vidu da parnični sud jedino obavezuje osuđujuća krivična presuda. U prilog tome, citiran je stav Vrhovnog suda Crne Gore da oštećeni krivičnim djelom zaslužuje jaču pravnu zaštitu u smislu da je parnični sud ovlašćen da ispituje da li štetna radnja sadrži elemente krivičnog djela.⁹⁸

Ipak, u tri predmeta, postupci su prekinuti, dok Viši sud šest mjeseci kasnije nije ukinuo rješenja i naredio nastavak suđenja.

Prvostepeni sudovi su donijeli 32 prvostepene presude. U 28 predmeta tužbeni zahtjev je bio djelimično usvojen, a u četiri odbijen. Nijedna presuda nije postala pravosnažna. Praksa prvostepenih sudova je varirala u pogledu dosuđivanih iznosa, kao i pristupu tumačenju zakonskog uslova „trajnije zajednice života“ za naknadu štete braći i sestrama. Preovladavalo je restriktivno tumačenje zajednice života kao kućne zajednice.

Posle četvorogodišnjeg negiranja činjeničnog i pravnog osnova, 26. decembra 2008. godine, Vlada Crne Gore je donijela odluku o sudskom poravnanju u svim predmetima i isplatila obeštećenje tužiocima. Ukupni iznos isplaćene odštete bio je 4,135.000,00 €, a pojedinačno je isplaćeno po 30.000 € djeci stradalih, 25.000 €

⁹⁶ Na osnovu čl. 377 ZOO, kada je šteta prouzrokovana krivičnim djelom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarjelosti, zahtjev za naknadu štete prema odgovornom licu zastarijeva kad istekne vrijeme određeno za zastarjelost krivičnog gonjenja.

⁹⁷ Presuda u predmetu P. br. 195/05, Buljubašić Ševala i drugi, sudije Nenada Otaševića.

⁹⁸ Stav Vrhovnog suda Crne Gore iz presude Rev. br. 469/2000 od 05.05.2001. godine Vrhovni sud Republike Crne Gore, Bilten Januar - decembar 2001, Podgorica 2002, str. 35 (kurziv naš).

roditeljima i suprugama i 10.000 € braći i sestrama. Za mjesec dana zatočeništva preživjelima je plaćeno oko 7.000 €, odnosno oko 226 € po danu.⁹⁹

Interesantno je da prije poravnanja, drugostepeni Viši sud u Podgorici nije odlučio ni po prvoj žalbi koja je u jednom od predmeta podnijeta dvije i po godine ranije. Poravnanje nije doživjelo petoro tužilaca.

Iznosi obezbijeđeni poravnanjem bili su veći od iznosa predviđenih Pravnim stavovima Građanskog odjeljenja Višeg suda u Podgorici iz 2004. godine o visini naknade nematerijalne štete. Na primer, za pretrpljene i buduće bolove zbog smrti bliske osobe, prema Pravnim stavovima Višeg suda, pravična naknada ako je u pitanju dijete iznosila bi od 15.000 do 20.000 €, a poravnanjem su za djecu stradalih očeva isplaćeni iznosi od po 30.000 €. U slučaju roditelja, bračnog druga ili drugog srodnika Pravnim stavovima je predviđen iznos od 10.000-15.000 €, dok je poravnanjem roditeljima i suprugama dosuđen iznos od po 25.000 €, a braći i sestrama po 10.000 €.

Posle poravnanja, 2009. godine, još 54 tužioca su podnijela ukupno 10 tužbi. Jedan postupak je još u toku u ponovnom postupku pred Višim sudom, a devet presuda je postalo pravnosnažno. Poslije donošenja krivične presude kojom su oslobođeni svi optuženi za ovaj ratni zločin, u tri predmeta su odbijeni tužbeni zahtjevi ukupno 21 tužilaca zbog zastarjelosti, a u dva predmeta su djelimično odbijeni zahtjevi braća i sestre za koje nije utvrđeno da su sa poginulim živjeli u kućnoj zajednici.

U postupcima koji su se vodili posle poravnanja, dosuđeno je ukupno 535.000 € za 26 tužilaca. Međutim, visina dosuđenih naknada je u nekim slučajevima bila niža od iznosa postignutih u poravnanju po istom osnovu. Sedmoro tužilaca vode ponovni postupak. Po jednoj tužbi, predmet je po treći put vraćen Višem sudu, pred kojim traje rasprava. U dva predmeta se čekaju odluke Ustavnog suda od dvije do čak četiri godine.

III.4 Štrpci

Postupci za naknadu štete po tužbama srodnika dvadeset otetih i ubijenih putnika iz voza Beograd-Bar u stanici Štrpci 1993. godine vođeni su pred sudovima u Crnoj Gori i Srbiji. U Crnoj Gori su vođeni pojedinačni postupci pred osnovnim sudovima u Podgorici, Baru, Beranama, Rožajama, Plavu i pet pred sudovima u Bijelom Polju.¹⁰⁰ Tužbe su podnijete protiv države po osnovu tzv. objektivne odgovornosti državnih

⁹⁹ Informacije dobijene od Advokatske kancelarije Prelević koja je zastupala tužioce.

¹⁰⁰ Informacije advokata Velije Murića, zastupnika tužilaca, 2016.

organa za zaštitu građana, jer je voz bio praćen od strane policijske patrole koja nije reagovala kada je izvršena otmica.¹⁰¹

Majkama je zbog smrti djeteta u Crnoj Gori dosuđivan neujednačen iznos naknade, pa je u jednom slučaju pravosnažno dosuđeno 15,000 €, a u drugom 20,000 €. Braći i sestrama je dosuđivano od 12,000 € do 15,000 € po tužiocu. Ovi iznosi su u okvirima visine nematerijalne štete predviđenim Pravnim stavovima Građanskog odjeljenja Višeg suda u Podgorici iz 2004. godine, ali mogli su biti i viši, imajući u vidu izuzetno teške okolnosti ovog ratnog zločina. Naknade štete koje su dosuđivali sudovi u Crnoj Gori bile su znatno više od onih koje su dosuđivali sudovi Srbiji¹⁰², ali se praksa unaprijedila, prema riječima advokata oštećenih Velije Murića, tek pošto je održan mirni protest pred Višim sudom u Bijelom Polju.¹⁰³ Protest je održan zbog izuzetno sporog postupanja drugostepenog suda i potvrđivanja presuda sa uvredljivo niskim novčanim iznosima.¹⁰⁴

Pred Osnovnim sudom u Bijelom Polju 2006. godine je vođen postupak protiv Republike Srbije za naknadu nematerijalne štete zbog otmice i ubistva jednog od putnika Ličina Ilijaza. Tužbeni zahtjev je djelimično usvojen i Republika Srbija je obavezana da naknadi nematerijalnu štetu njegovoj porodici u prosjeku 8,500 € po članu porodice.¹⁰⁵

Tužena strana je u odgovoru na tužbu i podnescima u toku postupka osporila osnovanost tužbenog zahtjeva i nadležnost Osnovnog suda u Bijelom Polju. Takođe, prigovoreno je aktivnoj i pasivnoj legitimaciji kao i visini štete koja je prema tvrdnjama tužene bila neosnovana i nepotkrijepljena. Svi prigovori tužene strane su odbijeni kao neosnovani, a posebno je značajno odbijanje prigovora o pasivnoj legitimaciji gdje je Osnovni sud odbio prigovor pozivajući se na čl. 187 st. 1 ZOO-a.¹⁰⁶

Ostaci tijela Ličine Ilijaza pronađeni su 2010. godine, a 2013. predati porodici. Tada je novom presudom Osnovnog suda u Bijelom Polju usvojen zahtjev porodice za naknadu štete protiv Republike Srbije, koja je obavezana da i na ime materijalne štete za izdatke njegove sahrane isplati novčani iznos od 8,073 €.

¹⁰¹ Nekada čl. 180 ZOO SRJ, sada član 187, st. 1, Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore, "Sl. list Crne Gore" br. 48/2008.

¹⁰² Nekoliko dana pre obeležavanja godišnjice zločina u Štrpcima 2004. godine, opštinski sud u Prijepolju, u Srbiji, riješio je prvi tužbeni zahtev porodice otegot i ubijenog Džafera Topuzovića, za naknadu nematerijalne štete i pretrpljeni duševni bol. Naknada je iznosila milion dinara (16,300 €). "11 godina od otmice u Štrcima", B92, 27.2.2004.

¹⁰³ "Protest rodbine otegotih", B92, 2.3.2005.

¹⁰⁴ "Iako su do sada sprovedeni izvesni postupci za naknadu štete u Crnoj Gori, njihova sporost i nebriga države za porodice žrtava ukazuju na nepostojanje državne strategije i volje za primenu instrumenata tranzicione pravde" (Fond za humanitarno pravo, HlcIndexOut: 019-364-1, Beograd, 24. februar 2006).

¹⁰⁵ Podatak advokata Velije Murića, jun 2016.

¹⁰⁶ Čl. 187 st 1 Zakona o obligacionim odnosima, br. 01-1540/2, 2008: Za štetu nastalu smrću, tjelesnom povredom ili oštećenjem, odnosno uništenjem imovine fizičkog lica usljed terorističkih akata, kao i prilikom javnih demonstracija i manifestacija, odgovara država čiji su organi po važećim propisima bili dužni da spriječe takvu štetu.

III.5 Kaluđerski laz

Porodice žrtava zločina u Kaluđerskom laz u podnijele su 12 tužbi za naknadu nematerijalne štete Osnovnom sudu u Podgorici protiv Crne Gore.¹⁰⁷ U tužbama je Vojska označena kao izvršilac zločina, a MUP RCG kao državni organ koji je bio odgovoran za zaštitu ljudi i imovine usled vanrednih događaja.

U decembru 2009. godine donijeta je prva prvostepena presuda na osnovu koje je Crna Gora obavezana da ranjenom Hadži Ahmetiju iz Novog Sela kod Peći isplati 15.000 €, od traženih 45.000 €, na ime nematerijalne štete, kao žrtvi ratnog zločina izvršenog u aprilu 1999. godine, u blizini Rožaja.¹⁰⁸ Naknadno je pravosnažno dosuđen iznos od 12.000 € i presuda je izvršena.¹⁰⁹ Međutim, presude nižestepenih sudova je ukinuo Vrhovni sud, na osnovu revizije Zaštitnika imovinskopravnih interesa Crne Gore, vratio predmet na ponovno suđenje i naložio prvostepenom sudu da prekine parnični postupak do okončanja krivičnog postupka protiv petorice okrivljenih u predmetu Kaluđerski laz.¹¹⁰ Vrhovni sud je zauzeo stav da "donošenje odluke u krivičnom postupku ima značaj prethodnog pitanja za predmetni spor, obzirom da će se okončanjem tog spora utvrditi da li su organi tužene (vojska i policija) počinili štetu tužiocu i time postali odgovorni za naknadu iste".¹¹¹ Međutim, Vrhovni sud nije obrazložio zašto je ovakvim stavom uskratio tužiocu pristup sudu i zabranio parničnom sudu da sam odluči o objektivnoj odgovornosti tužene države za štetu, iako se u krivičnom postupku utvrđuje samo pojedinačna, subjektivna krivična odgovornost, a ne i objektivna odgovornost državnih organa, kao i da parnični sud obavezuje samo osuđujuća krivična presuda, a ne i oslobađajuća.¹¹²

Postupajući na osnovu prigovora zastarjelosti zastupnika države, sudovi su i postupke po ostalim tužbama prekinuli do okončanja krivičnog postupka u predmetu Kaluđerski laz, imajući u vidu restriktivni i kontroverzni pravni stav Građanskog odjeljenja Vrhovnog suda u predmetu Morinj da parnični sud nije ovlašćen da za potrebe vođenja parničnog postupka utvrdi da je izvršeno krivično djelo.¹¹³

U slučaju u kome je tužilac, Alji Bećiraj, bio žrtva mučenja u kontekstu zločina u Kaluđerskom laz u, mada nije pomenut kao oštećeni u optužnici po kojoj je vođen postupak protiv okrivljenih u predmetu Kaluđerski laz, tužba je pravosnažno odbijena

¹⁰⁷ Informacija dobijena od advokata tužilaca Velije Murića u julu 2016. godine.

¹⁰⁸ Osnovni sud u Podgorici, P. 3739/05, od 27.11.2009.

¹⁰⁹ Viši sud u Podgorici, Gž. br. 62/10, presuda od 30.11.2010. Informacija o izvršenju dobijena od advokata tužioca, Velije Murića u julu 2016. godine.

¹¹⁰ Vrhovni sud Crne Gore, Rev. br. 934/11, rješenje od 22.12.2011. godine..

¹¹¹ Isto.

¹¹² Vidi član 15 Zakon o parničnom postupku, *Sl. list CG*, br. 22/2004, [28/2005](#) - Odluka US RCG, [76/2006](#) i *Sl. list CG*, br. [47/2015](#) - drugi zakon i [48/2015](#).

¹¹³ Informacija o ostalim postupcima dobijena od advokata Velije Murića u julu 2016. godine. Pomenuti pravni stav glasi: "III. Duži rok zastarjelosti potraživanja naknade nematerijalne štete prouzrokovane krivičnim djelom može se primijeniti ako je pravosnažnom presudom krivičnog suda utvrđeno postojanje krivičnog djela", Vrhovni sud Crne Gore, Bilten 2/2011, str. 5.

jer je tužbeni zahtjev podnjet po isteku opšteg roka zastarjelosti¹¹⁴. Sud je odbio da primjeni privilegovani rok zastare,¹¹⁵ tvrdeći da parnični sud nije nadležan da utvrđuje postojanje krivičnog djela u odsustvu pravosnažne krivične presude.¹¹⁶ Takođe, Viši sud u Podgorici je, bez obrazloženja, insistirao na stavu da, ako je šteta prouzrokovana krivičnim djelom, privilegovani tok zastare teče samo prema (neposrednom) učiniocu krivičnog djela, koji je u ovom slučaju ostao nepoznat, a ne i prema državi, koja objektivno odgovara za štetu svojih organa.¹¹⁷

III. 6 *Murino*

Vojni savez država NATO¹¹⁸ je bombardovao Saveznu Republiku Jugoslaviju od 24. marta do 10. juna 1999. godine zbog politike tadašnjeg državnog vrha prema Kosovu. U Republici Crnoj Gori su gađani, po pravilu, vojni ciljevi.

U petak 30. aprila 1999, prilikom bombardovanja mosta u gradiću Murino na sjeveru Crne Gore, oštećeni su i prodavnica i Dom kulture i drugi civilni objekti. Tom prilikom je stradalo šest civila, od kojih troje djece, dok je četvoro ljudi teže povrijeđeno. Poginuli su Miroslav Knežević (14), Olivera Maksimović (13), Julija Brudar (11), Vukić Vuletić (46), Milka Kočanović (69) i Manojlo Komatina (72). Sirene se tog dana nisu čule, niti je bilo drugog upozorenja na opasnost, što je činjenica utvrđena i sudskom odlukom koja je postala pravosnažna.¹¹⁹

Od maja 2008, porodice poginulih i jedna povrijeđena osoba vode postupke za naknadu štete protiv Države Crne Gore - ministarstava unutrašnjih poslova i odbrane. Bliski srodnici poginulih, njih 27, i jedan preživjeli koji je teže povrijeđen, zahtijevali

¹¹⁴ Osnovni sud u Podgorici, P. 3146/13; Viši sud u Podgorici Gž. br. 1190/2015.

U prvostepenom postupku nesumnjivo je utvrđeno da je tužilac 14.05.1999. godine zarobljen i mučen od strane nepoznatih pripadnika Vojne formacije Vojske SRJ u situaciji kada se zajedno sa svojim rođakom kretao šumskim putem prema planinskom predjelu Beleg. Tužba je podnijeta pošto je istekao redovni rok zastarjelosti iz čl. 376 ZOO.

¹¹⁵ Čl. 377, st. 1 Kad je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja. Zakona o obligacionim odnosima, "Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93 i "Sl. list SCG", br. 1/2003-Ustavna povelja

¹¹⁶ Presuda Višeg suda u Podgorici, Gž. br. 1190/2015.

¹¹⁷ "I po nalaženju ovog suda na predmetno potraživanje ne može se primijeniti rok zastare iz čl.377 tada važećeg ZOO, kako to pravilno nalazi prvostepeni sud, obzirom da nema pravosnažne krivične presude, kojom je utvrđeno postojanje krivičnog djela, niti postoje okolnosti koji isključuju krivičnu odgovornost ili krivično gonjenje okrivljenog. Ovo posebno jer i sam tužilac ne spori da nije utvrđen identitet počinioca krivičnog djela, da krivično djelo nije utvrđeno u krivičnom postupku, pa parnični sud nije ovlašćen da ispituje i zaključuje da li je u radnjama određenih lica bilo elemenata nekog krivičnog djela. Za ukazati je da, ukoliko je šteta prouzrokovana krivičnom djelom, privilegovani rok zastare potraživanja teče samo prema učiniocu krivičnog djela". *Op.cit.* Gž. br. 1190/2015.

¹¹⁸ Organizacija Sjevernoatlantskog sporazuma ([engl. North Atlantic Treaty Organization](#)), je međunarodni [vojni savez](#) zasnovan na [Sjevernoatlantskom sporazumu](#) iz 1949. godine.

¹¹⁹ P. br. 354/12 Osnovnog suda u Podgorici, Gž. 4027/12 Višeg suda u Podgorici.

su naknadu nematerijalne štete u pojedinačnim iznosima od 13.000€ do 20.000€, zbog duševnih bolova i fizičkih bolova, straha i troškova liječenja i sahrane.

Na osnovu tada važećeg člana 172 Zakona o obligacionim odnosima (ZOO), država odgovara za štetu nastalu smrću, tjelesnom povredom ili oštećenjem usled akata nasilja ili terora, ako su njeni organi po važećim propisima bili dužni da spriječe takvu štetu. Tužioci su u tužbama tvrdili da državni organi nisu ni na koji način upozorili na napad na Murino, iako su bili obaviješteni od NATO o svakom cilju koji će biti napadnut, pa su bili dužni da prije toga zvučnim signalima ili preko sredstava javnog informisanja upozore stanovništvo i spriječe stradanje.¹²⁰ U slučaju porodice Manojla Komatine, prvostepeni i drugostepeni sudovi su ovo stanovište prihvatili i pravosnažno dosudili naknadu štete od 69.000,00 € i 6.500 € na ime troškova postupka, koja je toj porodici i isplaćena.¹²¹

Zaštitnik imovinskopravnih interesa države je protiv pravosnažne presude podnio zahtjev za reviziju, u kome je ponovo istakao prigovor zastarjelosti. Nižestepeni sudovi su ovaj prigovor odbili našavši da je smrt civila nastala izvršenjem krivičnog djela Teško djelo protiv opšte sigurnosti, za koje je propisana kazna zatvora preko pet godina, pa su primjenili privilegovani rok zastarjelosti od deset godina, koji se primjenjuje u slučaju kada šteta nastane kao posljedica krivičnog djela, a prema kome zastarjelost nastupa u roku u kome zastarijeva i gonjenje za to krivično djelo (čl. 377 ZOO).

Međutim, Vrhovni sud je odlučio da su nižestepeni sudovi pogrešno odbili prigovor zastarjelosti, insistirajući na stavu, koji nije obrazložen, da parnični sud ne smije da utvrđuje postojanje krivičnog djela: *(N)ížestepeni sudovi pogrešno zaključuju da se u konkretnom slučaju može utvrđivati postojanje krivičnog djela u parničnom postupku. Postojanje krivičnog djela može se utvrđivati samo u krivičnom postupku donošenjem krivične presude, pa parnični sud ne može utvrđivati oblik krivičnog djela kako bi primjenio duže rokove zastarjelosti koji su propisani odredbom čl. 377 ZOO, kako je to učinjeno u ovom sporu...*¹²² Protiv ove presude je podnijeta ustavna žalba o kojoj još nije odlučeno.

¹²⁰ „Bombardovanje Murina je bilo apsolutno najavljeno. Ja imam tekst, javno objavljen, gdje je komandant NATO snaga Vesli Klark potvrdio da je svaki nalet i prelet NATO aviona najavljen, i znalo se kada uzlijeću avioni sa Aviana, u kom pravcu će da idu. Oni su to činili i najavljivali, kako su tvrdili, iz humanitarnih razloga. To što u Murini ni lokalni organi, policija ili vojska, nijesu stavili do znanja tim ljudima da se sklone, to je stvar države Crne Gore. Pouzdano vam mogu reći da je Crna Gora bila dužna to da učini, odgovorna je zato što to nije učinila, i moralno i ljudski i tradicionalno. Jer te žrtve su nedužne“, advokat Velija Murić, Monitor br. 1229, 9. maj 2014. (http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=5211:murino-nasilje-nad-porodicama-rtava-nato-bombardovanja-drava-trai-da-vrate-pare&catid=3588:broj-1229&Itemid=4855)

¹²¹ P. br. 354/12 Osnovnog suda u Podgorici.

¹²² Rev. br. 956/13, str. 3 od 3, predsjedavajuća sudija Julka Badnjar, sudije Natalija Filipović, Branimir Femić, Radojka Nikolić, Rada Kovačević.

Tužbeni zahtjev je djelimično usvojen i u postupku po tužbi članova porodice Brudar, u iznosu od 65.000€. Nakon ukidanja prvostepene presude uslijedio je ponovni postupak u kome je sredinom 2013. po drugi put djelimično usvojen tužbeni zahtjev. U slučaju povrijeđenog lica Mirković Slavka, koji je tražio naknadu štete zbog fizičkog bola, straha i troškova liječenja, tužbeni zahtjev je odbijen u cjelosti. Oba postupka su trenutno pred drugostepenim sudom u fazi odlučivanja po žalbama, međutim, očekuje se da će se drugostepeni sud povinovati stavu Vrhovnog suda izrečenom u predmetu Komatina i odbiti tužbeni zahtjev.

Nakon odluke Vrhovnog suda u slučaju Komatina, sud je i u tri druga slučaja odbio redovne i vanredne pravne lijekove koje su podnosili tužioci.